

Jak oceniać kompetencje językowe dzieci z doświadczeniem migracji?

CENTRUM EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ

dr hab. prof. UP Małgorzata Pamuła-Behrens

Język jest nie tylko narzędziem komunikacji, ale również kluczowym elementem tożsamości. Dzieci imigrantów, które przybywają do nowego kraju, muszą przystosować się do nowego otoczenia, w którym język obcy staje się podstawowym środkiem komunikacji. Oznacza to, że konieczne jest, aby te dzieci nabyły umiejętności językowe, które pozwolą im na zrozumienie i skuteczną komunikację z nowym otoczeniem a także aby mogły w tym nowym języku się uczyć. Język w tej sytuacji szkolnej będzie nie tylko narzędziem komunikacji i elementem tożsamości, ale będzie narzędziem umożliwiającym nabywanie nowej wiedzy w szkole a także umożliwi zademonstrowanie tego, co dziecko wie, czego się nauczyło.

Ocena kompetencji językowych dzieci z doświadczeniem migracji jest procesem złożonym, który wymaga uwzględnienia wielu czynników: wieku, motywacji, doświadczenia migracji, stresu akulturacyjnego i wielu innych. Istotnym czynnikiem w procesie nabywania języka jest wiek dziecka a także w jakim wieku dziecko przyjechało do Polski. Dzieci w wieku przedszkolnym, które dopiero zaczynają naukę języka obcego, mają mniej problemów w procesie nabywania języka, choć i one, gdy znajdują się w środowisku, w którym trudno im się porozumieć, odczuwają duży stres, który może wywoływać frustrację i niepokój. Dzieci starsze, szczególnie gdy muszą podjąć naukę w nowym języku mają znacznie więcej problemów choć to zanurzenie w nowym języku, intensywna ekspozycja oraz motywacja wpływają na szybkość nabywania języka kraju osiedlenia. Dzieci starsze w tym procesie będą mogły także wykorzystać swoje uprzednie umiejętności czy wiedzę jaką zdobyły choćby przy uczeniu się czytania w języku pierwszym czy uczenia się innego języka. Inne czynniki omówione zostaną w dalszej części niniejszego tekstu.

Narzędzia jakie będą używane do oceny kompetencji językowych muszą być dostosowane do wieku uczących się. Nie możemy na przykład wykorzystywać do oceny kompetencji językowych dzieci zadań jakie są na przykład w egzaminach certyfikacyjnych z języka polskiego dla dorosłych, bo materiały te nie są dopasowane do dzieci. Zadania i teksty nie odpowiadają tej grupie uczących się jaką są dzieci.

Do wykonania oceny kompetencji językowych dziecka w kraju osiedlenia konieczna będzie wam wiedza na temat procesów: nabywania języka drugiego, akulturacji, kompetencje interkulturowe, które pomogą lepiej zobaczyć te kompetencje w procesie. W procesie diagnozy tych umiejętności warto także przyjrzeć się doświadczeniu migracyjnemu dziecka i jego rodziny a także jego doświadczeniu edukacyjnemu i kompetencjom w języku pierwszym. Potrzebne będą oczywiście różne narzędzia.

Zanim podejmiecie działania związane z ocenianiem kompetencji językowych ucznia z doświadczeniem migracji, odpowiedzcie na pytania, które pomogą Wam lepiej zaplanować tę ocenę i szerzej spojrzeć na kompetencje językowe dziecka.

1. *Na jakim etapie jest uczeń w procesie uczenia się języka polskiego – języka kraju osiedlenia?*
2. *Co wiemy o migracji ucznia, jego rodziny?*
3. *Co wiemy o procesie akulturacji ucznia i jego rodziny?*
4. *Jakie kompetencje ma dziecko w języku pierwszym? Czy potrafi w nim czytać i pisać?*
5. *Czy i jakie problemy edukacyjne miał uczeń?*
6. *Czy mamy dokumenty lub informacje, które wskazywałyby na jakieś dysfunkcje w zakresie komunikacji w języku pierwszym?*

Po skompletowaniu tych informacji można przystąpić do budowania zadań oceniających poziom znajomości języka polskiego – języka kraju osiedlenia.

Poniższe krótkie informacje powinny pomóc w tym niełatwym i złożonym zadaniu oceny kompetencji językowych dziecka z doświadczeniem migracji. Zachęcamy jednak do pogłębiania wiedzy we wskazanych obszarach – pomoże to w pracy z dziećmi z doświadczeniem migracji, których w polskiej edukacji z pewnością będzie coraz więcej.

krok 1 **Wiedza o procesach nabywania języka drugiego i akulturacji w pigułce**

Kilka informacji na temat procesu uczenia się języka kraju osiedlenia

Badacze i badaczki intensywnie zajmują się zagadnieniami związanymi z nabywaniem języka drugiego od lat sześćdziesiątych. Zainteresowanych tymi zagadnieniami przybywa, bo świat jest zdecydowanie częściej wielojęzyczny niż jednojęzyczny a intensywne migracje powodują, że w krajach osiedlenia toczą się intensywne dyskusje na temat procesów integracyjnych w których edukacja, znajomość języka kraju osiedlenia są kluczowe. Niestety brakuje uniwersalnych modeli edycji językowej osób migrujących, bo procesy uczenia się języka drugiego są bardzo złożone i składają się na nie różne czynniki takie jak między innymi bliskość języka pierwszego i języka kraju osiedlenia znajomość języka pierwszego, wiek, motywacja, ekspozycja na język, wsparcie rodziców, osobowość dziecka.

Dyskusje toczą się także wokół zagadnień związanych z metodami nauczania i ich skutecznością. W glottodydaktyce brak jednoznacznych badań, które pokazywałyby większą skuteczność jakiejś jednej metody nauczania. Na przykład badania C.Chaudron (1988) pokazały, że zmiana sposobu nauczania owszem prowadzi do większej poprawności w użyciu pewnych struktur językowych lecz nie prowadzi do zmiany jak się wydaje zaprogramowanego w umyśle sposobu ich przyswajania. To właśnie dlatego tak ważna jest obserwacja procesów uczenia się języka polskiego u uczniów z doświadczeniem migracji. Aktualnie coraz więcej badań potwierdza hipotezę M. Pinemana (1989), że uczący się mają „wewnętrzny program uczenia się” i proces uczenia się nowego języka może się odbywać tylko wtedy, gdy będzie się odbywał w pewnym porządku, dopasowanym do ucznia. I nic nie da na przykład ćwiczenie uczniów z doświadczeniem migracji w odmianie słów przez wszystkie przypadki, bo wewnętrzny system przetwarzania nie będzie w stanie przetworzyć takiej ilości nowych danych. Nawet rodzimi użytkownicy języka polskiego uczą się najpierw mianownika („Co to?”), a potem dopełniacza („Nie ma...”) i biernika („Daj mi...”). Umiejętność poprawnego konstruowania formy kolejnych przypadków przychodzi później.

Europejski system opisu kształcenia językowego wyznacza sześć poziomów językowych – A1, A2, B1, B2, C1 i C2, przy czym do bardzo sprawnej komunikacji wystarczy opanowanie języka na poziomie B2. System ten jednak jest mniej dostosowany do opisu kompetencji oraz zachowań językowych i kulturowych dzieci uczących się języka w kontekście szkolnym.

Etapy	Opis kompetencji uczącego się/uczącej się	Przybliżony czas nauki
Etap przedprodukcyjny	Etap ciszy a potem bardzo małe kompetencje w zakresie rozumienia. Odpowiada często „tak” i „nie”, bo nie ma wystarczających zasobów językowych. Może ewentualnie coś wskazać czy narysować, odpowiedzieć na bardzo proste pytania: Kto to jest? Gdzie jest ...? I zareagować niewerbalnie na proste polecenia: Przeczytaj... Zaznacz..., Podkreśl ... itp. Konieczny jest kontekst do wspierania minimalnej komunikacji u uczącego się.	0-6 miesięcy
Etap wczesnej produkcji	Uczący się ma ograniczone kompetencje receptywne. W zakresie mówienia jest w stanie złożyć wypowiedzi jedno-dwuwyrazowe. Może na tym etapie nazywać przedmioty i zjawiska wokół siebie, odpowiadać na proste pytania używając wyrazów znanych lub zapamiętanych całych zdań.	6 mcy-1 rok
Etap podstawowej komunikacji	Dobrze rozwinięte kompetencje receptywne, szczególnie w zakresie komunikacji codziennej, uczący się/ucząca się może już mówić całymi zdaniami chociaż robi jeszcze wiele błędów gramatycznych oraz błędów w wymowie. Potrafi odpowiedzieć na pytania wymagające wyjaśnienia np. Jak ...? W jaki sposób ...? Dlaczego ...? itp. Potrafi też udzielić krótkiego wyjaśnienia. To etap, na którym pojawia się dość dużo nieporozumień językowych.	1-3 lata
Etap średniej płynności	Bardzo dobre kompetencje językowe, szczególnie rozumienie, chociaż i sprawności produktywne są na coraz lepszym poziomie. W zakresie produkcji niewielkie błędy gramatyczne. Uczący się buduje już zdania złożone i krótsze wypowiedzi połączone między sobą. Potrafi argumentować, uzasadniać, odpowiadać szerzej na zadane pytania a także wypowiedzieć własną opinię.	3-5 lat
Etap zaawansowanej płynności	Kompetencje językowe zbliżone do rodzimego użytkownika języka.	5-7 lat

Tabela 1. Etapy nabywania języka obcego/drugiego, oprac. na podstawie Krashen&Terrell, 1983 (Pamuła-Behrens, Szymańska, 2018)

Oceniając kompetencje językowe warto odwołać się do tych etapów i zobaczyć na jakim etapie poznawania nowego języka jest dziecko. Warto zwrócić także uwagę na to, że kompetencje językowe potrzebne do codziennej komunikacji nabywane są znacznie łatwiej i szybciej. Język edukacji szkolnej jest znacznie bardziej skomplikowany i opanowanie go wymaga znacznie więcej czasu. Często nauczyciele mają wrażenie, że dziecko z doświadczeniem migracji już dobrze zna język polski, bo ze swobodą komunikuje się z innymi dziećmi lub z wami nauczycielami, jednak ma nadal dużo problemów w nauce. Może to wynikać właśnie z faktu, że język edukacji szkolnej jest znacznie, trudniejszy słownikowo i składniowo, w nowym języku trzeba uczyć się nowych treści. Czasami dziecko z doświadczeniem migracji ma kłopot w nauce, który wynika po prostu z niewystarczającej znajomości języka jakim napisany jest podręcznik, jakim posługuje się nauczyciel, aby objaśnić coś na lekcji czy jaki jest potrzebny do zademonstrowania swojej wiedzy i umiejętności. Język edukacji szkolnej nie jest łatwy i ocena kompetencji językowych powinna brać pod uwagę także jego specyfikę.

Dlaczego ważna jest wiedza na temat procesów uczenia się języka obcego drugiego?

Wiedza na temat procesów uczenia się języka pozwoli na urealnioną ocenę kompetencji ucznia, biorącą pod uwagę fakt, że do opanowania języka kraju osiedlenia potrzebny jest czas i uczniowie będą nabywali go we własnym rytmie. Ułatwi rozumienie że język potrzebny do komunikacji codziennej uczniowie z doświadczeniem migracji opanują wcześniej i łatwiej natomiast język edukacji szkolnej jest bardziej złożony i wymaga większych kompetencji językowych, dłuższego czasu ekspozycji i regularnej, systematycznej pracy nie tylko w pierwszym roku osiedlenia ale przez znacznie dłuższy czas.

Kilka informacji na temat procesu akulturacji i jego wpływu na naukę języka kraju osiedlenia

Na poziom umiejętności językowych będą wpływać także procesy związane z akulturacją w kraju osiedlenia. Migracja w życiu człowieka prowadzi do zmiany sytuacji życiowej, przeobrażenia relacji społecznych, inicjuje zmiany w obszarze tożsamości. Jest sytuacją, w której dotychczasowe sposoby postępowania i radzenia sobie przestają być adekwatne. Jeśli nie doszło do wypracowania nowych, to przybiera charakter kryzysu rozumianego jako „przejściowe, okresowe zaburzenia równowagi psychicznej, spowodowane zagrożeniem powiązanych z sensem życia wartości, w konfrontacji z ważnym problemem życiowym (Trąbka, 2016). Na ten aspekt życia warto zwrócić uwagę jeśli chcemy solidnie ocenić umiejętności językowe dziecka, jakie będą mu potrzebne w szkole, w nowym miejscu zamieszkania.

Kultura jest niezwykle ważnym elementem naszego życia i determinuje wiele aspektów naszej egzystencji. Według Hofstede (1980, 2011), kultura to nic innego jak zaprogramowanie umysłu, wzorzec myślenia, odczuwania i zachowania, który przyswajane są szczególnie intensywnie w okresie wczesnego dzieciństwa. Zmiana tego wzorca jest zadaniem trudnym i wymagającym, gdyż wymaga przełamania utartych schematów myślowych i zachowawczych.

Proces akulturacji, czyli dostosowania się do nowej kultury, jest procesem złożonym i wymagającym wiele wysiłku. Polega on na zdobywaniu wiedzy o kulturze przyjmującej, uczeniu się nowych zasad komunikacji, pełnieniu ról społecznych i zawodowych oraz nauczeniu się schematów zachowań obowiązujących w nowym kraju. Jest to proces stopniowy i wymaga czasu. Zjawisko szoku kulturowego, opisane przez K.Oberga (1954) to według niego zaburzenie funkcjonowania psychosomatycznego wywołane przedłużającym się kontaktem z odmienną, nieznaną kulturą. Osoby doświadczające szoku kulturowego często odczuwają lęk, dezorientację, poczucie izolacji i niezrozumienia. Wpływa to zarówno na ich kompetencje językowe ale także może wpływać na umiejętności zademonstrowania tego, co potrafią w języku kraju osiedlenia.

Szkoła odgrywa kluczową rolę w procesach integracyjnych, szczególnie dla uczniów z doświadczeniem migracji i uchodźstwa. W szkole mają oni szansę poznać wartości, kulturę i zwyczaje kraju przyjmującego oraz uczyć się języka kraju osiedlenia. Dzięki temu proces akulturacji staje się łatwiejszy i bardziej efektywny. Jednak, nauczyciele muszą być przygotowani do pracy z takimi uczniami, mając świadomość problemów, jakie mogą oni doświadczać w szkole.

Dlaczego ważna jest wiedza na temat procesów akulturacji?

Obserwacja tego, jak uczeń daje sobie radę w nowym środowisku, pozwoli na lepszą interpretację wyników oceny kompetencji językowych. Jeśli młoda osoba jest w stanie szoku kulturowego, to ten aspekt powinniśmy wziąć pod uwagę oceniając jej kompetencje językowe.

krok 2 **Znajomość różnych narzędzi do badania poziomu umiejętności językowych w języku kraju osiedlenia dzieci z doświadczeniem migracji**

Badając i oceniając kompetencje językowe ucznia, oceniamy poziom słownictwa, gramatykę, fonetykę, ortografię, umiejętności słuchania, mówienia i rozmawiania, czytania i pisanie w języku polskim. Te kompetencje językowe są potrzebne do pełnego i skutecznego uczestnictwa w zajęciach szkolnych prowadzonych w języku polskim.

Ocena kompetencji językowych dzieci imigrantów wymaga wykorzystania różnych narzędzi, które pozwalają na dokładne zbadanie poziomu umiejętności językowych tych dzieci. Wśród narzędzi stosowanych do oceny kompetencji językowych dzieci imigrantów można wymienić:

1. Testy językowe: testy językowe pozwalają na sprawdzenie umiejętności językowych dzieci w zakresie słownictwa, gramatyki i umiejętności komunikacyjnych. Testy te są zazwyczaj prowadzone w formie pisemnej lub ustnej, a ich wyniki są analizowane w celu określenia poziomu kompetencji językowych ucznia.
2. Obserwacja zachowania językowego: obserwacja zachowania językowego ucznia pozwala na sprawdzenie, jak dziecko radzi sobie z komunikacją w języku obcym w różnych sytuacjach. Przykładowo, obserwacja zachowania uczących się podczas zabawy, w sytuacjach codziennych lub podczas zajęć lekcyjnych może pozwolić na dokładne zbadanie jego poziomu umiejętności językowych.

3. Kwestionariusze: kwestionariusze są narzędziami, które pozwalają na uzyskanie informacji od rodziców i nauczycieli ucznia dotyczących jego/jej umiejętności językowych. Kwestionariusze te pozwalają na dokładne poznanie poziomu kompetencji językowych, a także na identyfikację ewentualnych trudności związanych z nauką języka polskiego.
4. Portfolia: portfolia są narzędziami, które pozwalają na zbieranie prac i zadań wykonanych przez dziecko w różnych sytuacjach, w tym podczas zajęć lekcyjnych. Portfolia pozwalają na dokładne poznanie poziomu umiejętności językowych dziecka oraz na określenie jego postępów w nauce języka polskiego.

W trakcie oceny kompetencji językowych warto także wykorzystywać różne materiały dydaktycznych i zasoby kulturowe, które będą brały pod uwagę różnorodność językową i kulturową uczniów, a także wykorzystywać różne kanały komunikacji (wizualne i słuchowe).

Dlaczego do oceny kompetencji językowych uczniów z doświadczeniem migracji warto stosować różnorodne narzędzia?

Ważne jest, aby narzędzia stosowane do oceny kompetencji językowych dzieci z doświadczeniem migracji były dokładne i adekwatne do ich poziomu umiejętności językowych. Różne narzędzia pozwalają na precyzyjną ocenę poziomu opanowania języka przez uczniów i umożliwiają dostosowanie programów nauczania, metod nauczania, materiałów dydaktycznych do ich potrzeb i możliwości językowych. Należy również pamiętać, że ocena kompetencji językowych powinna uwzględniać kontekst kulturowy i społeczny, w którym uczeń z doświadczeniem migracji żyje i uczęszcza do szkoły.

Testy językowe

Ze względu na to, że w ocenie kompetencji językowych testy językowe, to najczęściej stosowane narzędzia zobaczymy jakie testy możemy zastosować.

- Testy sprawdzające rozumienie ze słuchu - uczniowie słuchają nagrania i odpowiadają na pytania dotyczące ich treści.
 - Testy sprawdzające czytanie:
 - Uczniowie czytają na głos fragment testu – testowana jest umiejętność np. czytania polskich liter, czytanie sylab, czytania wyrazów i zdań.
 - Czytanie ze zrozumieniem - uczniowie czytają teksty i odpowiadają na pytania dotyczące ich treści lub wykonują zadania dotyczące analizy tekstu.
 - Testy sprawdzające pisanie - uczniowie piszą krótkie wypowiedzi lub opowiadania, na podstawie konkretnych wskazówek zawartych w zadaniu, obrazków, historyjek obrazkowych lub fragmentów tekstu.
 - Testy sprawdzające mówienie - uczniowie odpowiadają na pytania, wykonują zadania wymagające sformułowania wypowiedzi ustnej np. opowiadają na zadany temat lub dostają zadanie wymagające interakcji z inną osobą.

- Testy sprawdzające umiejętność analizy tekstu - uczniowie analizują teksty, identyfikują główne idee i koncepcje oraz łączą informacje z różnych źródeł.
- Testy sprawdzające umiejętność analizy i interpretacji grafik oraz tabel - uczniowie analizują grafiki i tabele, wyciągają wnioski oraz porównują informacje.

Czy i jakie ograniczenia mogą pojawić się przy ocenie umiejętności językowych tylko z wykorzystaniem testów?

Testy językowe, obserwacja zachowania językowego oraz kwestionariusze są skutecznymi narzędziami w ocenie kompetencji językowych migrantów jednak należy pamiętać o ograniczeniach tego narzędzia. Testy językowe są skuteczne w ocenie kompetencji językowych dzieci imigrantów, ale ich wyniki mogą wpływać różne czynniki, takie jak kultura, doświadczenie edukacyjne i kontekst społeczny.

Obserwacje, wywiady, kwestionariusze

Oceniając kompetencje językowe warto wziąć pod uwagę także czynniki społeczno-kulturowe, bo ich nieznanostwo może wpływać na rozumienie testów szkolnych czy tekstów kulturowych. Aby ocenić ten aspekt warto aby nauczyciele przeprowadzili z uczniami badanie historii życia ucznia, które może mieć formę wywiadu z uczniem i/lub jego rodziną. Pozwoli to na zidentyfikowanie różnych doświadczeń i kontekstów, w których uczeń miał styczność z językiem i kulturą polską.

Dlaczego wiedza na temat aspektów społeczno-kulturowych jest ważna przy ocenie kompetencji językowych uczniów z doświadczeniem migracji?

Informacje te pomogą zrozumieć jak te doświadczenia społeczno-kulturowe mogą wpłynąć na proces uczenia się języka i jakie potrzeby językowe ucznia mogą wynikać z tych doświadczeń.

Portfolio językowe

Portfolio to narzędzie, które może być wykorzystane w procesie oceny kompetencji językowych ucznia z doświadczeniem migracji. Pozwala na ocenę i rozwijanie kompetencji językowych ucznia w sposób bardziej kompleksowy i indywidualny niż tradycyjne testy. W portfolio, uczniowie mają możliwość gromadzenia i prezentowania swoich dokonań językowych, a także refleksji nad swoim postępem i planowania dalszej pracy.

W portfolio językowym zwykle zawierają się różne materiały językowe. Ważne jest aby te materiały odzwierciedlały różnorodność umiejętności językowych, w tym słuchanie, mówienie, czytanie i pisanie, jak również zrozumienie. Ułatwieniem może być prowadzenie takiego portfolio w formie elektronicznej.

W portfolio nie chodzi tylko o zbieranie prac ucznia, ale także o refleksję nad nimi. Uczeń musi umieć ocenić swoje osiągnięcia i wskazać swoje mocne i słabe strony. Na podstawie takiej refleksji, która może być zrealizowana z nauczycielem może on stworzyć plan dalszej pracy, który uwzględni indywidualne potrzeby i cele.

Portfolio językowe pozwala na bardziej indywidualne podejście do oceny i rozwijania umiejętności językowych ucznia. Uczeń jest oceniany w oparciu o całość swoich dokonań, a nie tylko na podstawie wyników jednego testu. W portfolio, nauczyciel może zwrócić uwagę na indywidualne potrzeby ucznia i pomóc mu w osiągnięciu jego celów.

Dlaczego warto zachęcać uczniów do prowadzenia portfolio językowego i wykorzystywać je do oceniania kompetencji językowych?

Portfolio językowe to narzędzie, które pozwala na ocenę i rozwijanie umiejętności językowych ucznia w sposób bardziej indywidualny i kompleksowy. Dzięki refleksji nad swoimi dokonaniem, uczniowie mogą stworzyć plan dalszej pracy, który uwzględni ich indywidualne potrzeby i cele. Portfolio językowe staje się także motywacją do ciągłego rozwoju językowego.

Oceniając kompetencje językowe trzeba pamiętać że ocena językowych komunikacyjnych to tylko jeden aspekt kompetencji językowych ucznia z doświadczeniem migracji. W perspektywie edukacji ważna jest ocena kompetencji językowych w zakresie języka edukacji szkolnej i jest ona jest kluczowa dla zrozumienia ich zdolności do skutecznego uczestniczenia w nauce w szkole. Opracowanie specjalnych narzędzi do oceny tych kompetencji może pomóc nauczycielom w identyfikacji trudności, z którymi mierzą się dzieci z doświadczeniem migracji i w dostosowaniu programów nauczania, metod nauczania i treści do ich potrzeb i możliwości językowych.

Tekst powstał w partnerstwie z Norwegian Refugee Council.